

Mitja Velikonja, slovenački kulturolog i autor knjige „Politički grafiti“, o poetici i politici ulice

Samo retki zaista vide i razumeju grafite

■ Svaka javna riječ, slika ili gesta je potencijalno opasna. Grafiti su poetika i politika ulice: s jedne strane estetska intervencija na praznim zidovima, a s druge strane nekonformna politička izjava koja oštro, beskompromisno reflektira društvena događanja

RAZGOVOR

Beograd - Šta nam poručuju „Politički grafiti“ bila je tema onlajn razgovora održanog u Muzeju Jugoslavije povodom knjige u izdanju Biblioteke XX vek, čiji je autor kulturolog Mitja Velikonja, redovni profesor i istraživač na Fakultetu društvenih nauka na Ljubljanskom univerzitetu.

Reč je o studiji koja problematizuje grafite i street art, stavljajući u fokus, kroz studije slučaja, postsocijalističke političke grafite (i ulične umetničke intervencije) na Balkanu i u centralnoj Evropi. Knjiga je dobila nagradu za najbolje naučno dostignuće Univerziteta u Ljubljani za 2020. godinu i postavila temelje novoj interdisciplinarnoj nauci - grafitologiji. Osvrnuvši se na ovu dragocenu studiju književnica Dubravka Ugrešić je između ostalog rekla da je „Velikonja postkomunistički doktor Dolittle“ zato što svojim „čitanjem, razumevanjem i tumačenjem jezika grafita pruža relevantniju dijagnozu tranzicionih društava i njihovih bolesti od većine „zvaničnih istoričara“. Sam Velikonja primećuje da njegov rad ima „autobiografske primese“ jer je, kako kaže, nedavno konstatovao da se broj godina koje je proveo u prethodnom političkom sistemu i državi (multinacionalnoj socijalističkoj Jugoslaviji) skoro izjednačio s brojem godina provedenih u novom sistemu i državi (tranzicionoj i nacionalnoj državi Sloveniji).

- Grubim trijumfalističkim tranzicionim novogovorom rečeno: pola svog života proveo sam „u totalitarizmu“, a drugu polovinu „u demokratiji“; ili, ako ozbiljno shvatim nostalgicne žalopojke, mogao bih da kažem da sam pola života proveo „u socijalizmu s ljudskim likom“, a drugu polovinu „u trulom kapitalizmu“ - kaže Velikonja na početku razgovora za Danas.

● **Kako ste počeli da se bavite grafitima, šta vas je privuklo ovoj umetnosti?**

- Uvijek me je zanimala druga strana kulture, ona zaboravljena, prečutana, nevidljiva, zabranjena, a grafiti su sve to. Njihovi autori svjesno i kreativno uzimaju slobodu, koju im niko nije dao.

Studije slučaja

U prvom delu knjige, čiji je pun naziv „Politički grafiti - Primeri iz postsocijalističkih država Balkana i Centralne Evrope“, Mitja Velikonja citaoce uvodi u teorijske i metodološke probleme izučavanja grafita i street art-a, dok u drugom analizira pomenute primere. Ove studije slučaja posvećene su grafitima s nacionalističkim i ekstremno desničarskim porukama mržnje, grafitima fudbalskih navijača i grafitima čije su teme Jugoslavija, osporavani heroji (Gavrilo Princip i Rudolf Majster), planina Triglav (kao politički simbol).

● **Predgovor vaše knjige počinje citatom iz Kopenhagena „Rat je. Ovo je oružje“. Koliko su grafiti prema vašoj oceni moćno oružje?**

- Svaka javna riječ, slika ili gesta je potencijalno opasna. Grafiti su poetika i politika ulice: s jedne strane estetska intervencija na praznim zidovima, a s druge strane nekonformna politič-

kultnih autora te kulture i grafitarskim pejzažima velikih gradova. Malo je bilo stvarno analitičkih i empirijskih studija. Tek se u poslednje vrijeme pišu ozbiljnije akademske studije o tome. Ambicija moje knjige je bila, uz studije primera, napraviti i terminološki i teoretski i metodološki okvir za njihovo izučavanje. Drago mi je da je

Mitja Velikonja
Foto: Jernej Lasič

ka izjava koja oštro, beskompromisno reflektira društvena događanja.

● **Da li vam je lako da utvrdite kada je ispisan na zidu vandalski, a kada umetnički čin?**

- Ova dilema je na neki način vekaška, izmišljena: ako pogledamo u

kao takva mogla izaći i u srpskom prijevodu i na tome sam posebno zahvalan uredniku edicije XX vek Ivanu Čoloviću, a prevoditeljici Slobodanki Glišić za izvanredan prevod.

● **Šta se dešava kad politika „udara o zid“, da li grafite više ispisuje vlast ili oni koji je kritikuju?**

- I jedni i drugi: jedan od zaključaka moje knjige je i taj - da se ulice, koje su tradicionalno bile više medij ljevice, pune i desničarskim porukama, pa se na njima vode žestoki obračuni. Juče sam obišao centar grada i našao šablon „Smrt fašizmu, sloboda ženama“, koja je bila precrtana od strane nekoga, kome su očigledno problematični i smrt fašizmu, a i sloboda žena.

● **U predgovoru pominjete grafit „Tito, drugi Staljin“, ispisan na stambenoj zgradi u Ljubljani koji je opstao čak 70 godina. Kako objašnjavate da je baš ovaj tekst preživio krupne i brojne političke turbulencije?**

- Paradoks grafita je baš u tome, da su stalno izloženi pogledu svih, ali ih samo retki zaista vide i razumiju. Onaj „Staljin - Tito“ je bio desetljećima čak vis-a-vis kapije jedne od ljubljanskih kasarni JNA, na glavnoj ljubljanskoj ulici. Za čitanje i razumjevanje grafita se moramo „obučiti“ isto kao što smo se naučili čitati knjige, gledati filmove, arhitekturu, slike, razumjeti svakodnevne vizualne poruke. Zato mojim studentima uvijek kažem da budu „street wise“, da uče čitati grad u svim njegovim vizualnim, a ujedno i u ideološkim kontekstima.

● **Da li o društvenom kontekstu govore politički ili navijački grafiti?**

- Svaki grafit problematizira, izaziva

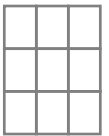
Foto: Mitja Velikonja

prošlost, svaka nova kultura je prihvaćena uz otpor ili odbijanje. Pogledajte primjere iz muzike, od jazza i punka do ravea i danas do trap muzike - uvijek treba neko vreme, da ih dominantno shvatanje kulture prihvati, a konsekvantno i komodificira, prisvoji, „ukuciti“. Isto je i u likovnim umjetnostima: za nacistice je cijeli avangardizam bio ništa drugo nego „degenerirana umjetnost“ i kao takva sistematski uništavana. Polako se mijenja i odnos prema grafitima i street artu: od Basquiata i Haringa, pa nadalje, gleda se drugačije. Banksy je danas globalna zvijezda koja uživa u anonimnosti, a ujedno oštro kritikuje društvene nepravde na raznim djelovima svijeta.

● **Kako ocenjujete literaturu posvećenu grafitima i street artu?**

- Do pre par godina bila je ograničena na bogate i skupe foto-albume

va i ruši svoj društveni kontekst. On je znak disenza, ne vladajućeg konsenza. Oni estetski grafiti problematiziraju dominantnu definiciju umjetnosti, koja je izložena, da ne kažem izolirana, u galerijama i muzejima. Grafiti ponosno ostaju na vanjskoj, a ne na unutrašnjoj strani zidova. A oni politički problematiziraju dominantni društveni red, a nude i alternative.

• **Ko su ljudi koji, mimo grupa, ispisuju grafite?**

- Političke grafite i street art stvaraju politički aktivisti, organizirani ili ne. One prve je lako identificirati zbog njihove si-

sprema sjajna ekipa iz Muzeja Jugoslavije za iduću godinu.

• **U vašoj knjizi posebnu pažnju ste posvetili planini Triglav koju u Sloveniji kao simbol prisvajaju različite političke grupe. Možete li nam nešto više reći o genezi ovog znaka, kao i o aktuelnim stensilima (šablonima) na ulicama Ljubljane koji poručuju „Na barikade za Rog“?**

- Stiliziran lik Triglava su za vrijeme okupacije preuzeli partizani i njihove pristaše, znači tada je bio ljevičarski simbol, a u posljednje vrijeme preuzimaju ga i drugi, čak i nacionalisti. Bart-

stematičnosti, repetitivnosti, a ponekad i ostave svoj potpis, simbol, ime, čak i website. Oni individualni su impulsivniji, a često i inovativniji, jer nemaju ograničenja koje donosi svaka grupa.

• **Da li države bivše zajedničke zemlje još uvijek nešto povezuje kada je reč o grafitima?**

- Da, po mojoj procjeni postoje dve glavne teme. Sa jedne strane su to (anti)nacionalistički grafiti, znači oni koji ruše vladajuću ideologiju i praksu etnonacionalizma, a i oni koji je podržavaju. Evo, baš ispred mog hotela, ovdje u centru Beograda, ima dva grafita: jedan kaže Mladić heroj, a drugi datum 11. 07. 1995. sa otiskom dva crvena (krvava) dlana upozorava na srebrenički pokolj. Druga tema su socijalne nepravde koje donosi ona druga vladajuća ideologija i praksa sadašnjosti - neoliberalizam. U tom smislu ima i mnogo jugonostalgičnih grafita koje sam snimio u praktički svim djelovima bivše države. Izložbu tih grafita

hes to naziva „naturalizacija politike“: neko se prirodno dejstvo izabere kao nad-politički simbol, kao nešto objektivno, opšte, koje važi za sve. A ideologija je najjača baš tamo gdje sama kaže da je nema - da je nešto prirodno, nužno, objektivno, da nešto važi za sve. Šablon sa likom mlade partizanke poziva na odbranu skvota Rog u Ljubljani, koji je doživio već nekoliko napada gradskih vlasti, a i desničarskih ekstremista. Evo, baš jutros su u njega upali obezbeđenje i policija koja je nasilno izbacila iz njega ljude koji su tamo živjeli i stvarali.

• **Koju vrstu „krika“ je na zidovima izazvala pandemija korona virusa?**

- U Sloveniji i sjevernoj Italiji, gdje sam bio ovih mjeseci, jaku: manje je onih koji zagovaraju neku urotu, a puno više onih koji su kritički prema mjerama vlasti koja po njihovom mišljenju iskorištava epidemiju za svoje političke ciljeve totalne kontrole nad društvom, njegovog potčinjavanja.

Aleksandra Ćuk

